

HARFNI HIS QILISHDAN YOZISHGA: BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA GRAFOMOTOR KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHNING SENSOR-GRAFIK USULI

Yadgarova Iroda Ikromovna

Toshkent "Yuksalish" maktabi Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21989055>

Annotatsiya. Mazkur tezisda boshlang'ich sinf o'quvchilarida harf yozish ko'nikmalarini shakllantirishda sensor-grafik yondashuvdan foydalanishning metodik imkoniyatlari yoritilgan. Harf shaklini faqat ko'rish va qog'ozda takrorlash bilan cheklanmasdan, uni barmoq harakati orqali his qilish, grafik yo'nalishini amaliy bajarish va keyinchalik yozuv quroli yordamida mustaqil ifodalashga asoslangan mashqlar tizimi taklif etiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, savod o'rgatish, yozuv ko'nikmasi, grafomotor ko'nikma, sensor-grafik usul, sensor tajriba, harf shakli, mayda motorika, yozuv, multisensor yondashuv.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida to'g'ri va ravon yozuv ko'nikmasini shakllantirish savod o'rgatish jarayonining muhim vazifalaridan biridir. Yozuv jarayonida o'quvchi harf shaklini ko'rish, grafik elementlarning yo'nalishini anglash, qo'l va barmoq harakatlarini muvofiqlashtirish hamda mazkur harakatlarni yozuv quroli yordamida aniq takrorlashi zarur. An'anaviy yozuv mashqlarida o'quvchi ko'pincha tayyor nuqtalar, chiziqlar yoki namunalar ustidan yurib harf shaklini takrorlaydi. Bunday mashqlar yozuv texnikasini shakllantirishda muhim bo'lsa-da, o'quvchining harf shaklini mustaqil ravishda o'zlashtirganlik darajasini aniqlash har doim ham oson emas. Shu sababli harfni yozishdan oldin uni ko'rish bilan birga, sezish va harakat orqali idrok etishga imkon beruvchi mashqlardan foydalanish muhim metodik ahamiyatga ega.

Sensor-grafik yondashuvning asosiy g'oyasi **"ko'rish → his qilish → harakatlantirish → eslab qolish → yozish"** ketma-ketligiga asoslanadi. Ushbu yondashuvni amalga oshirish uchun sayoz maxsus doskacha yoki qutichadan foydalaniladi. Uning yuzasi turli teksturali materiallar — un, mosh, shakar, grechka, rangli qum yoki tuproq bilan qoplanadi. O'quvchi ko'rsatkich barmog'i yordamida mazkur sirt ustida o'rganilayotgan harf shaklini hosil qiladi. Masalan, **"A" harfi** o'rganilgach, doskacha yuzasiga un solinadi. O'quvchi ko'rsatkich barmog'i bilan un yuzasida harfning grafik yo'nalishini bajaradi. Keyingi mashg'ulotlarda boshqa harflarni o'zlashtirish uchun mosh, shakar, grechka yoki boshqa teksturali materiallardan foydalanish mumkin. Bunday mashq jarayonida o'quvchi harfni faqat ko'z bilan kuzatmaydi, balki barmoq harakati orqali uning shakli va yo'nalishini taktil hamda kinestetik jihatdan idrok etadi. Harakat davomida harf elementlarining boshlanishi, yo'nalishi, burilishi, tutashishi va tugash nuqtalariga e'tibor qaratiladi.

Sensor-grafik mashqlarni quyidagi ketma-ketlikda tashkil etish maqsadga muvofiq:

1. Harfni kuzatish. O'qituvchi harfning yozilish yo'nalishini ko'rsatadi, o'quvchi esa uning grafik elementlarini kuzatadi.

2. Havoda bajarish. O'quvchi harf shaklini barmog'i yoki qo'li yordamida havoda takrorlaydi.

3. Teksturali yuzada bajarish. O'quvchi harfni un, mosh, qum yoki boshqa material yuzasida mustaqil ravishda hosil qiladi.

4. Qog'ozga yozish. Sensor tajribadan so'ng o'quvchi harfni daftar yoki yozuv varag'ida mustaqil yozadi.

Mazkur ketma-ketlik o'quvchining harf shaklini tayyor grafik izni shunchaki ko'chirish emas, balki uni mustaqil ravishda qayta hosil qilishiga imkon beradi.

Sensor-grafik usulning muhim afzalliklaridan biri uning **diagnostik imkoniyatga ega ekanligidir**. Masalan, o'quvchi daftarida nuqtalar ustidan yurib, harfni to'g'ri yozishi mumkin. Biroq tayyor nuqtalar olib tashlanganda harfning boshlanish nuqtasi yoki harakat yo'nalishini aniqlay olmasa, mazkur grafik shakl hali to'liq o'zlashtirilmagan bo'lishi mumkin. Teksturali doskachada esa tayyor grafik chiziq mavjud emas. O'quvchi harf shaklini o'zi hosil qiladi. Shu sababli o'qituvchi bolaning harf tuzilishini qay darajada o'zlashtirganini bevosita kuzatish imkoniyatiga ega bo'ladi. Masalan, o'quvchi **"B"** harfini mosh yuzasida bajarishda harakat yo'nalishini noto'g'ri tanlasa yoki harf elementlaridan birini tushirib qoldirsa, o'qituvchi aynan qaysi grafik element ustida qo'shimcha ishlash zarurligini aniqlay oladi. Shuningdek, turli teksturalardan foydalanish o'quvchilarning mashg'ulotga qiziqishini oshirishi mumkin. Har bir yangi material bolaning sezgi tajribasini boyitadi va yozuv mashqlarini oddiy takrorlashdan faol amaliy faoliyatga aylantiradi. Bunda asosiy maqsad materialning o'zi emas, balki undan harf shaklini mustaqil hosil qilish vositasi sifatida foydalanishdir. Sensor doskacha qog'ozdagi yozuv mashqlarining o'rnini to'liq egallamaydi. U **yozuvga tayyorlovchi va harf shaklini mustahkamlovchi bosqich** sifatida qo'llanadi. Shu jihatdan mazkur usulni quyidagi tamoyil asosida ifodalash mumkin: **harfni ko'rish → harakatni anglash → harfni his qilish → mustaqil grafik shakl hosil qilish → qog'ozda yozish**.

Mazkur yondashuv ayniqsa yangi harflarni o'zlashtirishning dastlabki bosqichida muhimdir. Chunki o'quvchi harfni bir necha xil faoliyat orqali qayta-qayta idrok etadi: avval ko'radi, keyin havoda bajaradi, so'ng teksturali yuzada hosil qiladi va nihoyat yozuv quroli yordamida qog'ozga tushiradi. Natijada harfning grafik obrazi va uni hosil qiluvchi harakatlar o'rtasidagi bog'liqlik mustahkamlanadi.

Xulosa qilib aytganda, sensor-grafik usul boshlang'ich sinf o'quvchilarida harf yozish va grafomotor ko'nikmalarni shakllantirishda qo'shimcha metodik imkoniyat yaratadi. Turli teksturali materiallar yordamida tashkil etilgan mashqlar o'quvchining harf shaklini ko'rish bilan birga, uni barmoq harakati orqali his qilishi va grafik yo'nalishlarini amaliy bajarishiga imkon beradi. Mazkur usulning muhim jihati uning **o'rgatuvchi va diagnostik funksiyani birlashtirishidir**. O'quvchi harfni tayyor nuqtalar yoki chiziqlar asosida emas, balki mustaqil ravishda hosil qilgani sababli o'qituvchi uning grafik shaklini qay darajada o'zlashtirganini aniqroq kuzatishi mumkin. Shunday qilib, **"Harfni his qilishdan yozishga"** tamoyiliga asoslangan sensor-grafik mashqlarni savod o'rgatish jarayonida qo'llash o'quvchilarning grafomotor muvofiqligi, harf shaklini idrok etishi, mayda motorikasi va mustaqil yozish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun samarali metodik imkoniyatlardan biri bo'lishi mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Graham, S., Weintraub, N. A Review of Handwriting Research: Progress and Prospects from 1980 to 2000. // Educational Psychology Review. – 2000. – Vol. 12. – P. 223–234.
2. Feder, K. P., Majnemer, A. Handwriting Development, Competency, and Intervention. // Developmental Medicine & Child Neurology. – 2007. – Vol. 49, No. – P. 312–317.
3. Shams, L., Seitz, A. R. Benefits of Multisensory Learning. // Trends in Cognitive Sciences.

– 2008. – Vol. 12, No. 11. – P. 411–417.

4. James, K. H., Engelhardt, L. The Effects of Handwriting Experience on Functional Brain Development in Pre-Literate Children. // Trends in Neuroscience and Education. – 2012. – Vol. 1, No. 1. – P. 32–42.

5. Cameron, C. E., Brock, L. L., Murrah, W. M., et al. Fine Motor Skills and Executive Function Both Contribute to Kindergarten Achievement. // Child Development. – 2012. – Vol. 83, No. 4. – P. 1229–1244.

6. Qosimova, K., Matchonov, S., G'ulomova, X., Yo'ldosheva, Sh., Sariyev, Sh. Ona tili o'qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2009.

7. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

